

De creatione hominis sermo alter (recensio C) [Sp.]

41a Ὁ μὲν σοφὸς Σολομὼν οὐκ ἐν πειθοῖς σοφίας λόγοις ἀλλ' ἐν διδακτοῖς πνεύματος ἀγίου σοφισθεῖς, ἐν τοῖς ἀρτίως ἡμῖν ἀνεγνωσμένοις ἀποσεμνύνων τὸν ἄνθρωπον ἐβόα λέγων· Μέγα ἄνθρωπος καὶ τίμιον ἀνὴρ ἐλεήμων. ἐγὼ δὲ ματαίως ἄρα κατ' ἐμαυτὸν ἐσκόπουν, ἃ τε εἶχον ἐν τῇ ἐμαυτοῦ διανοίᾳ καὶ ἃ παρὰ τῆς γραφῆς δεδιδραγμένος ἤμην περὶ τοῦ ἀνθρώπου. ἐλογιζόμενην γὰρ ὅτι πῶς μέγα ἄνθρωπος, τὸ ἐπίκηρον ζῶον τὸ μυρίοις πάθεσιν ὑποκείμενον, τὸ ἐκ γενετῆς εἰς γῆρας μυρίων κακῶν ἐσμὸν ἐξαντλοῦν, περὶ οὗ καὶ τῇ γραφῇ λέλεκται· Κύριε, τί ἐστὶν ἄνθρωπος, ὅτι ἐγνώσθης αὐτῷ; καὶ ὁ μὲν ψαλμωδὸς καταφρονεῖ τούτου ὡς εὐτελοῦς ζώου, ἡ δὲ παροιμία ἀποσεμνύνει ὡς μέγα τι τὸν ἄνθρωπον. ἀλλὰ μοι τὴν τοιαύτην διαπόρησιν ἔλυσεν ἡ ἱστορία τῆς γενέσεως τοῦ 42a ἀνθρώπου ἀναγνωσθεῖσα. ἠκούομεν γὰρ νῦν ὅτι Ὁ θεὸς ἔλαβε χοῦν ἀπὸ τῆς γῆς καὶ ἔπλασε τὸν ἄνθρωπον. εὗρον τοίνυν ἐγὼ ἀπὸ τοῦ ῥήματος τούτου ἀμφοτέρω, καὶ ὅτι οὐδὲν ἄνθρωπος καὶ ὅτι μέγα ἄνθρωπος. εἰ μὲν γὰρ πρὸς τὴν φύσιν μόνην ἀποβλέψεις ἐξ ἧς γεγένηται, τὸ μηδὲν σοι φανεῖται καὶ τοῦ μηδενὸς ἄξιος, εἰ δὲ πρὸς τὴν τιμὴν ἣν ἐτιμήθη, μέγα ἄνθρωπος. ποίαν ταύτην; σύγκρινον ἀνθρώπου γενέσιν καὶ τῶν ἄλλων ἀπάντων· Εἶπεν ὁ θεὸς Γενηθήτω φῶς, καὶ ἐγένετο φῶς· Γενηθήτω στερέωμα, καὶ ὁ μέγας οὐρανὸς ἄνωθεν ἡμῖν ὑπερτέταται λόγῳ μόνῳ παραχθεῖς. ἀστέρες καὶ ἥλιος καὶ σελήνη καὶ πάντα, ὅσα ὀφθαλμῷ τε θεωροῦμεν καὶ νῶ καταλαμβάνομεν, ῥήματι ἔσχε τὸ εἶναι. θάλασσα καὶ γῆ καὶ ἡ ἐν αὐτοῖς διακόσμησις, ζῶων γένη παντοδαπά, φυτῶν διάφοροι ποικιλία, πάντα προστάγματι γέγονεν. ἄνθρωπος δὲ οὐχ οὕτως. οὐ γὰρ ἐλέχθη· γενηθήτω ἄνθρωπος, 43a ἀλλὰ πλεῖόν τι ἐν τούτῳ καθορᾶται· ὑπὲρ φῶς, ὑπὲρ οὐρανόν, ὑπὲρ φωστῆρας, ὑπὲρ πάντα ἢ ἀνθρώπου γένεσις.

Ἐλαβε, γὰρ φησιν, ὁ θεὸς χοῦν ἀπὸ τῆς γῆς καὶ ἔπλασε τὸν ἄνθρωπον. ἰδίᾳ χειρὶ καταξιοῖ διαπλάσαι τὸ ἡμέτερον σῶμα. οὐκ ἄγγελος ὑπηρετήσατο εἰς τὴν πλάσιν, οὐχ ἡ γῆ αὐτομάτως ἡμᾶς ἐξέβρασεν ὡς τοὺς τέττιγας, οὐ λειτουργοῖς τισι καὶ διακονηταῖς ἐχρήσατο πρὸς τὸ ποιῆμα, ἀλλ' ἰδίᾳ χειρὶ φιλοτεχνεῖ Χοῦν λαβῶν ἀπὸ τῆς γῆς. ὅταν μὲν οὖν πρὸς τὸ ληφθὲν ἀπίδης, εἰκότως ἐρεῖς· Τί ἐστὶν ἄνθρωπος; ὅταν δὲ τὸν πλάσαντα καὶ τὴν τούτου αὐτουργίαν κατανοήσης, πάλιν μεταβαλὼν ἀποφανῆ ἑνδιαθέτως ὅτι Μέγα ἄνθρωπος, τὸ μὲν διὰ τὴν ὕλην, ἐξ ἧς κατεσκευάσται, ὡς οὐδὲν τι κατὰ τὴν ἰδίαν φύσιν λογιζόμενος, τὸ δὲ διὰ τὴν τιμὴν, ἣν τετίμηται, ὡς μέγα ἐν ἀληθείᾳ διὰ τὸ Κατ' εἰκόνα καὶ τὸ Καθ' ὁμοίωσιν κρινόμενος. Καὶ ἔλαβεν ὁ θεός. ἀλλὰ πῶς ἐκεῖ μὲν ἐν τοῖς κατόπιν· Καὶ ἐποίησεν ὁ θεὸς τὸν ἄνθρωπον, ἐνταῦθα δὲ ἄνωθεν πάλιν ἀνθρώπου γένεσις ἱστορεῖται, ὡς μήπω μηδὲν περὶ ἀνθρώπου δεδιδραγμένων τάχα ἡμῶν; λέγει γὰρ· Καὶ ἔλαβεν ὁ θεὸς χοῦν ἀπὸ τῆς γῆς καὶ ἔπλασε τὸν ἄνθρωπον. ἤδη τινὲς ἔφασαν τὸ μὲν Ἐπλασεν ἐπὶ τοῦ σώματος εἰρησθαι, τὸ δὲ Ἐποίησεν ἐπὶ τῆς 44a ψυχῆς, καὶ ἴσως οὐκ ἔξω τῆς ἀληθείας ὁ λόγος. ὅπου μὲν γὰρ ἡ τοῦ τελείου ἀνθρώπου ποίησις εἴρηται καὶ ὅτι Κατ' εἰκόνα θεοῦ ἐποίησεν αὐτόν, τὸ Ἐποίησε γέγραπται· ὅπου δὲ λοιπὸν περὶ τῆς σωματικῆς ἡμῶν ὑποστάσεως καὶ τῆς πλάσεως διηγεῖται, τὸ Ἐπλασεν εἴρηται. διαφορὰν δὲ ποιήσεως καὶ πλάσεως καὶ ὁ ψαλμωδὸς ἐδίδαξεν εἰπὼν· Αἱ χεῖρές σου ἐποίησάν με καὶ ἔπλασάν με. ἐποίησαν τὸν ἔσω ἄνθρωπον, ἔπλασαν τὸν ἔξω. καὶ γὰρ πρέπει ἢ μὲν πλάσις πηλῶ, ἢ δὲ ποίησις τῷ Κατ' εἰκόνα· ὥστε ἐπλάσθη μὲν ἡ σὰρξ, ἐποιήθη δὲ ἡ ψυχὴ. πρῶτον μὲν εἰπὼν περὶ ψυχῆς ὑποστάσεως νῦν περὶ τῆς τοῦ σώματος διαπλάσεως ἡμῖν διαλέγεται. ἔχε καὶ τοῦτον τὸν λόγον. τίς δὲ ἕτερος; ὅτι τὰ μὲν ἐν κεφαλαίῳ λέγεται, τὰ δὲ κατὰ τὸν τρόπον ὃν γέγονεν ἡμῖν παραδίδονται. ἄνωθεν μὲν οὖν ὅτι 45a ἐποίησεν, ὧδε δὲ καὶ πῶς ἐποίησεν. εἰ γὰρ ἀπλῶς εἶπεν ὅτι ἐποίησεν, οὐκ ἐνδιέτριψε δὲ τῷ τρόπῳ τῆς ποιήσεως, ἐλογίζετο ἂν <ἄνθρωπος> ὡς τὰ κτήνη,

ὡς τὰ θηρία, ὡς τὰ φυτά, ὡς ὁ χόρτος. ἵνα οὖν φύγῃς τὴν πρὸς τὰ ἀλογώτερα καὶ ἀναισθητότερα κοινωνίαν, τὴν ἰδιάζουσαν περὶ σὲ τοῦ θεοῦ φιλοτέχνησιν ὁ λόγος παρέδωκεν. Ἔλαβεν ὁ θεὸς χοῦν ἀπὸ τῆς γῆς καὶ ἔπλασε ταῖς ἰδίαις χερσίν. ἐνθυμήθητι πῶς ἐπλάσθη· χεὶρ ἐστὶ θεοῦ ἢ κατασκευάσασά σε. τὸ οὖν παρὰ θεοῦ πλασθὲν μὴ μιανθῆτω διὰ πονηρίας, μὴ ἄλλοιωθῆτω διὰ κακίας, μὴ ἐκπέσης βία τῆς συνεχούσης σε χειρὸς τοῦ θεοῦ. σκευὸς εἶ θεόπλαστον παρὰ θεοῦ γενόμενον· δόξαζε τὸν ποιήσαντα. οὐδὲ γὰρ ἄλλου τινὸς ἔνεκεν ἐγένου ἢ ἵνα ὄργανον ἦς ἐπιτήδειον τῆς δόξης τοῦ θεοῦ. καὶ ὁ κόσμος οὗτος ὅλος ὡσπερ τι βιβλίον ἔγγραφον ὑπαγορευόμενον τὴν τοῦ θεοῦ δόξαν τὴν ἀπὸ 46a κρυφον καὶ ἀόρατον καὶ τὴν μεγαλωσύνην αὐτοῦ διαγγέλλον σοι τῷ νοῦν ἔχοντι εἰς κατανόησιν ἀληθείας. πάντως γὰρ μέμνησαι τῶν εἰρημένων. Καὶ εὐλόγησεν αὐτοὺς ὁ θεὸς καὶ εἶπεν Αὐξάνεσθε καὶ πληθύνεσθε καὶ πληρώσατε τὴν γῆν. διπλῆ γὰρ ἡ αὕξησις, ἡ μὲν σώματος, ἡ δὲ ψυχῆς. σώματος μὲν γὰρ αὕξησις ἢ ἀπὸ μικροῦ εἰς τὸ καθήκον μέτρον ἀποκατάστασις, ψυχῆς δὲ αὕξησις ἢ διὰ τῶν μαθημάτων εἰς τελείωσιν προσθήκη. τὸ οὖν Αὐξάνεσθε ἐπὶ πάντων λεγόμενον τοῖς μὲν ἀλόγοις ζώοις κατὰ τὴν τοῦ σώματος τελείωσιν καὶ τὸν ἀπαρτισμὸν τῆς φύσεως εἴρηται, ἡμῖν δὲ τοῖς λογικοῖς τὸ Αὐξάνεσθε κατὰ τὸν ἔσω ἄνθρωπον κατὰ τὴν προκοπὴν τὴν εἰς θεὸν ἀνάγουσαν. οἷος ἦν Παῦλος τοῖς μὲν ἔμ 47a προσθεν ἐπεκτεινόμενος, τῶν δὲ ὀπισθεν ἐπιλανθανόμενος. αὕτη ἐστὶν ἡ αὕξησις, ἡ τῶν θεωρημάτων τῆς εὐσεβείας ἀνάληψις, ἡ τοῦ πλείονος ἐπέκτασις, τὸ ἀεὶ ὀρέγεσθαι ἡμᾶς τῶν ὑπὲρ ἡμᾶς καὶ τὰ προγενόμενα μὲν κατόπιν ἀφιέναι, τὰ λείποντα δὲ τῆς εὐσεβείας ταῦτα ὅση δύναμις ἐπιζητεῖν. οἷος ἦν ὁ Ἰσαάκ, περὶ οὗ ἡ μαρτυρία ἐκεῖνη ἀναγράφεται ὅτι Προβαίνων ὑψοῦτο, μέχρις οὗ μέγας ἐγένετο. οὐ γὰρ ἀπέστη οὐδὲ μικρὸν αὐξηθεὶς ἀπέμεινεν, ἀλλὰ προέβαινεν ἀεὶ διαβήμασι μεγάλοις ἀναβαίνων ἐπὶ τῆς ἀρετῆς· διέβη μέγαν βήματι τὴν σωφροσύνην, ἐπέβη τῆς δικαιοσύνης, ἐκεῖθεν ἐπὶ τὴν ἀνδρείαν ἀνέβη. οὕτω διαβαίνων ἐπὶ τὸ ἄκρον τοῦ ὕψους τοῦ ἀγαθοῦ κορυφοῦται ὁ δίκαιος. Αὐξάνεσθε οὖν αὕξησιν τὴν κατὰ θεόν, τελείωσιν τὴν κατὰ τὸν ἐντὸς ἄνθρωπον. Πληθύνεσθε· ἐκκλησίας ἢ εὐλογία. μὴ ἐν ἐνί, φησί, καὶ δυσὶ περιγραφῆτω 48a ἢ θεολογία, ἀλλ' εἰς πᾶσαν τὴν γῆν κηρυχθήτω τὸ εὐαγγέλιον τῆς σωτηρίας. Πληθύνεσθε. τίνες; οἱ κατὰ τὸ εὐαγγέλιον γεννώμενοι.

Πληρώσατε τὴν γῆν. τὴν σάρκα τὴν δεδομένην ὑμῖν εἰς ὑπηρεσίαν πληρώσατε ἀγαθῶν ἔργων· ὀφθαλμὸς πλήρης ἔστω τοῦ ὄραν τὰ δέοντα· χεὶρ πλήρης ἔστω τῶν ἀγαθῶν ἔργων· πόδες βαδιζέσθωσαν εἰς ἐπίσκεψιν ἀσθενούντων πορευτικοὶ ὄντες ἐφ' ἃ προσήκει. πᾶσα ἡ τῶν μελῶν ἡμῶν κατάστασις πλήρης ἔστω τῶν κατὰ τὰς ἐντολὰς ἐργασιῶν. τοῦτο γὰρ ἐστὶ τὸ Πληρώσατε τὴν γῆν. κοινὰ μὲν γὰρ τυχόν καὶ τοῖς ἀλόγοις αἰ τοιαῦται φωναί, ἰδιάζουσαι δὲ πρὸς τὸν ἄνθρωπον γίνονται, ὅταν ἡμεῖς τῷ Κατ' εἰκόνα καὶ ᾧ ἐτιμήθημεν τούτῳ ἀδιαλείπτως χρῆσώμεθα. ἐκεῖνα μὲν γὰρ σωματικῶς αὕξει, ἡμεῖς δὲ πνευματικῶς· καὶ τὰ μὲν τῷ πλήθει πληροῖ τὴν γῆν, ἡμεῖς δὲ ταῖς ἀγαθαῖς ἐργασίαις πληροῦμεν τὴν συνεζευγμένην ἡμῖν γῆν, τουτέστι τὴν σωματικὴν διάπλασιν. Ἴδου δέδωκα ὑμῖν πᾶν ξύλον ὃ ἔχει καρπὸν ἐν ἑαυτῷ, ὑμῖν ἔσται εἰς βρῶσιν. μηδὲν παρατρεχέτω ἡ ἐκκλησία· πάντα νόμιμά ἐστιν. οὐκ εἶπε· δέδωκα ὑμῖν τοὺς ἰχθύας 49a εἰς βρῶσιν, δέδωκα ὑμῖν τὰ κτήνη, τὰ πετεινά, τὰ τετράποδα. οὐ γὰρ τούτου ἔνεκεν ἐκτίσθησαν, ἀλλ' ἡ πρώτη νομοθεσία καρπῶν ἀπόλαυσιν συνεχώρησεν. ἔτι γὰρ ἐνομιζόμεθα ἄξιοι εἶναι τοῦ παραδείσου καὶ τῆς ἐν αὐτῷ διαίτης, οἷον δὲ ἐστὶ καὶ τὸ ἐν τῷ λανθάνοντι παρακείμενον μυστήριον, ὅτι οὐ μόνον ἡμῖν ἀλλὰ καὶ τοῖς ἀλόγοις πᾶσι ζώοις ἢ αὐτῇ ἐκ τῶν καρπῶν τῆς γῆς καὶ τῶν σπερμάτων ὠρίσθη τῷ τότε τροφή. Ἴδου, γὰρ φησι, δέδωκα ὑμῖν πάντα χόρτον σπόριμον σπεῖρον σπέρμα, ὃ ἐστὶν ἐπάνω τῆς γῆς, καὶ πᾶν ξύλον, ὃ ἔχει ἐν ἑαυτῷ καρπὸν σπέρματος σπορίμου, ὑμῖν ἔσται εἰς

βρῶσιν καὶ πᾶσι τοῖς θηρίοις τῆς γῆς καὶ πᾶσι τοῖς πετεινοῖς τοῦ οὐρανοῦ καὶ παντὶ ἔρπετῳ ἔρποντι ἐπὶ τῆς γῆς. καὶ μὴν <ἀν> εἴποι τις· ὀρῶμεν ἀρτίως τὰ πλείονα τῶν θηρίων καρποῖς μὴ τρεφόμενα. ποίῳ γὰρ καρπῷ ἀνέχεται πάρδαλις τρέφεσθαι; τίς δὲ καρπὸς δύνатаι λέοντα θρέψαι; ἀλλ' ἴστω, ὅτι καὶ 50a ταῦτα τῷ νόμῳ τῆς φύσεως ὑποτεταγμένα καρποῖς τὸ πρὶν διετρέφετο· ἐπειδὴ δὲ ὁ ἄνθρωπος ἐξεδιητήθη καὶ ἐξέβη τοὺς ὄρους τοὺς δεδομένους αὐτῷ, μετὰ τὸν κατακλυσμὸν εἰδὼς ὁ κύριος ἀφειδεῖς τοὺς ἀνθρώπους πάντων τὴν ἀπόλαυσιν συνεχώρησε· φάγεσθε γὰρ ταῦτα ὡς λάχανα χόρτου. ταύτη τῇ συγχωρήσει καὶ τὰ λοιπὰ ζῶα εὐθύς ἔλαβε τὴν τοῦ σαρκοφαγεῖν ἄδειαν. ἐξ ἐκείνου λοιπὸν αἰμοβόρος ὁ λέων, ἐξ ἐκείνου καὶ γῦπες ἴμοῦ τῷ γεννηθῆναι ζῶα περιεσκόπουν τὴν γῆν· οὕτω γὰρ τι ἀπέθανε τῶν παρὰ θεοῦ σημαιομένων ἢ γενομένων, ἵνα γῦπες τραφῶσιν· οὔτε φύσις διεχώριζεν, ἀκμαία γὰρ· οὔτε θηραταὶ ἀνάλωσαν, οὕτω γὰρ ἐπιτήδευσις ἀνθρώπων· οὔτε θηρία διέσπα, οὕτω γὰρ ἦν αἰμοβόρα. (γυψὶ δὲ σὺνηθες ἀπὸ νεκρῶν διαιτᾶσθαι.) ὥστε οὕτω ἦν 51a νεκρά, οὕτω δυσωδία, οὕτω τοιαύτη τροφή γυπῶν, ἀλλὰ πάντες τὰ κύκνων διητῶντο καὶ πάντα τοὺς λειμῶνας ἐπενέμετο. καὶ οἷα ὀρῶμεν κύνας θεραπείας ἐνεκεν πολλάκις ἄγρωστιν ἐσθίοντας (οὐκ ἐπειδὴ συμφυῆς αὐτοῖς ἐστὶν ἡ τροφή, ἀλλ' ἐπειδὴ ἀδιδάκτω τινὶ φύσεως διδασκαλία ἐπὶ τὸ συμφέρον ἔρχεται τὰ ἄλογα), τοιαῦτα λόγισαι καθεστάναι καὶ τότε τὰ νῦν ὠμοβόρα τῶν ζῶων χόρτον ἑαυτοῖς τροφήν ἐπινοεῖν οὐκ ἀλλήλοις ἐπιβουλεύοντα. ὁποῖα γὰρ μέλλει εἶναι μετὰ ταῦτα ἢ ἀποκατάστασις, τοιαύτη πάντως ἦν καὶ ἡ πρώτη γένεσις. ἐπανέρχεται δὲ ὁ ἄνθρωπος ἐπὶ τὴν παλαιὰν αὐτοῦ καὶ πρώτην κατάστασιν τῆς πονηρίας ἀφέμενος, τῆς περὶ τὴν γεηρὰν ταύτην καὶ ὀδυνηρὰν ζωὴν μοχθηρίας, τῶν περὶ τὰ βιωτικὰ ταῦτα τὰ τὴν ψυχὴν συνθολοῦντα φροντίδων καὶ μεριμνῶν. ταῦτα οὖν πάντα ἀποθέμενος ἐπὶ τὸν ἐν παραδείσῳ ὑποστρέφει βίον ἐκεῖνον τὸν ἀδούλωτον τοῖς πάθεσι τῆς σαρκός, τὸν ἐλεύθερον, τὸν ἀγγέλοις σύντροφον, τὸν οἰκεῖον θεῷ. Ταῦτα δὲ εἴρηται ἡμῖν, οὐκ ἐπειδὴ τὸν ἄνθρωπον ἀποκλείειν θέλομεν τῆς συγκεχωρημένης παρὰ θεοῦ χρήσεως τῶν βρωμάτων, ἀλλ' ἵνα τὸν πρῶην μακαρίσωμεν χρόνον. οἷα ἦν ἡ τότε ζωὴ, ὅπως ἀπροσδεής, ὅπως ὀλιγαρκής. πῶς βραχέα πάνυ καὶ εὐπόριστα τὰ πρὸς τὴν τοῦ βίου διαγωγὴν τοῖς ἀνθρώποις συντείνοντα καὶ πῶς τὸ ποικίλον τῆς διαίτης ἡμῖν ὕστερον ἢ τῆς 52a ἀμαρτίας συνεισήνεγκεν αἰτία. ἐπειδὴ γὰρ τῆς ἀληθινῆς τρυφῆς τῆς ἐν τῷ παραδείσῳ ἐξεπέσαμεν, νενοθευμένας τρυφὰς ἑαυτοῖς ἐπενοησάμεθα· καὶ ἐπειδὴ οὐκέτι βλέπομεν τὸ ξύλον τῆς ζωῆς οὐδὲ τῷ κάλλει ἐκείνου ἐναβρυνόμεθα, ἐδόθησαν ἡμῖν εἰς ἀπόλαυσιν μάγειροι λοιπὸν καὶ ἀρτοποιοὶ καὶ πεμμάτων ποικιλίαι καὶ θυμιαμάτων καὶ τοιαῦτά τινα παραμυθούμενα ἡμῶν τὴν ἐκεῖθεν ἔκπτωσιν. ὥσπερ οἱ νοσοῦντες, ὅταν καταβληθῶσιν ὑπὸ χαλεπῆς ἀρρωστίας, μὴ δυνάμενοι μετέχειν τῆς συνήθους τῶν βρωμάτων ἀπολαύσεως ὀσφραντοῖς καὶ τοιοῦτοις τισὶ παρὰ τῶν ἰατρῶν δεξιώμασι τὰς παρηγορίας λαμβάνουσιν· ἐπειδὴ γὰρ τῶν στερεωτέρων ἐκπεπτώκασι, εἰς ἀπόλαυσιν σύμμετρον τῇ ἀσθενείᾳ τούτων οἱ κολακεύοντες αὐτῶν τὰς αἰσθήσεις περινοοῦσι τὴν θεραπείαν. πλὴν ἀλλὰ καὶ νῦν οἱ βουλόμενοι κατὰ μίμησιν τῆς ἐν τῷ παραδείσῳ ζωῆς ἄγειν ἑαυτοὺς φεύγωμεν ὀλοσχερῶς ταύτην τὴν πολυύλον τῶν βρωμάτων ἀπόλαυσιν, ἐπ' ἐκεῖνον δὲ τὸν πρότερον βίον, καθ' ὅσον ἐστὶ δυνατόν, ἀναγώμεθα καρποῖς καὶ σπέρμασι καὶ ἀκροδρύοις χρώμενοι πρὸς ἀρκοῦσαν διατροφήν, εἴ τι δὲ περιττὸν τούτων ὡς οὐκ ἀναγκαῖον ἀποπεμπόμενοι. οὐχ ὅτι 53a βδελυκτὰ· ἐκ θεοῦ γὰρ πάντα γεγένηται· ἀλλ' ὅτι βλαβερὰ διὰ τὴν σαρκικὴν εὐπάθειαν. Καὶ κατέπαυσεν ὁ θεὸς ἀπὸ πάντων τῶν ἔργων αὐτοῦ τῇ ἡμέρᾳ τῇ ἑβδόμῃ. λεγέτωσαν ἀριθμητικοὶ καὶ οἱ περὶ τὰ τοιαῦτα ἐσχολακότες καὶ τὴν τοιαύτην σοφίαν ἀντὶ μεγάλου τινὸς κατορθώματος προβεβλημένοι, οἱ μὲν ὅτι συγγενῆς τῇ τοῦ κόσμου κτίσει ὁ ἕξ ἀριθμὸς, οἱ δὲ ὅτι πολύγονός ἐστι καὶ πολλὰ σχήματα ἀριθμῶν τίκτων

ἀφ' ἑαυτοῦ καὶ ὅτι τέλειος τοῖς ἑαυτοῦ μέρεσι καὶ ὅσα ἄλλα περὶ τῆς ἐξάδος ἐν ταῖς σχολικαῖς διαλέξεσιν ἀριθμητικοὶ διηγοῦνται. λεγέτωσαν καὶ περὶ τῆς ἑβδομάδος, ὅτι στείρωσίς ἐστιν ἐν τῷ ἑβδόμῳ· οὔτε γὰρ γεννᾷ ἄλλον ἀφ' ἑαυτοῦ οὔτε παρ' ἑτέρου γεννᾶται ὁ ἑπτὰ ἀριθμὸς. ἡμεῖς δέ, ἵνα μὴ εἰς πολὺλον μετενεχθέντες λόγον ἕξω γενώμεθα τῆς πρὸς ὑμᾶς διαλέξεως, ἐπὶ τὰ εὐγνωμονέστερα χωρήσομεν καὶ ἀναγκαιότερα. εἰ δέ τις καὶ περὶ ἐκεῖνα ἔχει τινὰ ἐμπειρίαν, ἴστω ὅτι καὶ παρ' ἡμῖν ὁ τούτων θησαυρὸς 54a ἐναπόκειται.

Οὐ φρονοῦμεν δὲ τούτοις μέγα διὰ τὸ ἐκ τῆς τοῦ κόσμου ταῦτα εἶναι σοφίας, ἃ περιφρονεῖν μᾶλλον ἡμεῖς ὡς μικρὰ καὶ ἀσυντελεῖα πρὸς ἀρετὴν ἀλλ' οὐκ ἐπιδεικνυσθαι ἐντετάλμεθα. ἵνα γοῦν δείξωμεν αὐτοῖς ὅτι τὰ ἐκείνων περισπούδαστα ἡμῖν ἐστὶν εὐκαταφρόνητα, τοὺς μὲν τοιούτους λόγους σιωπῇ παραδράμωμεν, τοῖς δὲ μετὰ χεῖρα καὶ ὠφελιμωτέροις ἐμφιλοχωρήσωμεν. ἅμα δὲ καὶ οὐδὲ τῷ κοινῷ καὶ ἰδιώτῃ λαῷ εὐληπτος ἢ τῶν τεχνικῶν ἐκείνων καὶ σοφιστικῶν λόγων θεωρία. πάρεστι δὲ ἡ ἐκκλησία οὐ παραδόξων λόγων ἀκρόασιν ἐκδεχομένη, ἀλλὰ τῶν ἐπ' οἰκοδομῇ οἰκεία θεωρημάτων ἐπιζητοῦσα τὰς λύσεις. Τετίμηται τοίνυν ἡ ἑβδόμη ἡμέρα, τὸ σάββατον, κἀντεῦθεν ὁ ἕβδομος παρὰ Ἰουδαίοις ἀριθμὸς τίμιος· ἐν ᾧ αἱ σκηνοπηγίαι, αἱ σάλπιγγες, ἡ ἡμέρα τοῦ ἰλασμοῦ. καὶ ἐνιαυτὸς δὲ ὁ ἕβδομος 55a παρ' ἐκείνοις τίμιος ὁ τῆς ἀφέσεως λεγόμενος. ἕξῃ μὲν γὰρ αὐτοῖς ἕξ ἔτη ἐργᾶσθαι τὴν γῆν, τῷ δὲ ἑβδόμῳ ἐνιαυτῷ τοῖς αὐτομάτοις ἀρκεῖ σθαι, ὅτε εἶχον τὴν γῆν τῆς ἐπαγγελίας. ἕξ ἔτη ἐδούλευεν ὁ Ἑβραῖος καὶ τῷ ἑβδόμῳ ἀφεῖτο τῆς δουλείας. ἑβδομηκοστῷ ἔτει ἐλύθη παρ' αὐτοῖς ἡ αἰχμαλωσία. ὡσαύτως ἔστιν ἰδεῖν καὶ τὰ ἡμέτερα. Ἐπτάκις, φησί, πεσεῖται ὁ δίκαιος καὶ ἀναστήσεται. οὕτως οἰκειούμεθα καὶ ἡμεῖς τὴν ἑβδομάδα. ἕβδομος ἀπὸ γενέσεως οὐκ εἶδε θάνατον· μυστήριον τοῦτο ἐκκλησίας. ἕβδομος ἀπὸ Ἀβραάμ Μωυσῆς νόμον ἔλαβε. τοῦτο μεταβολὴ βίου, ἀνομίας ἀνάλυσις, δικαιοσύνης εἴσοδος, θεοῦ ἐπιδημία, εὐταξία εἰς κόσμον, νομοθέτησις τῶν πρακτέων. ἑβδομηκοστῇ καὶ ἑβδόμῃ γενεᾷ ἀπὸ Ἀδὰμ ὁ Χριστὸς ἐφάνη. οἶδε τὸ μυστήριον τῆς ἑβδομάδος Πέτρος· Ποσάκις ἀμαρτήσῃ ὁ ἀδελφός μου εἰς ἐμὲ καὶ ἀφήσω αὐτῷ; ἕως ἐπτάκις; 56a ἀπεκρίθη ὁ διδάσκαλος καὶ οὐδ' αὐτὸς ἀπέστη τοῦ ἐπτά, ἀλλ' εἶπε μὲν ὡς ἦδει ὁ μαθητῆς, ὑπερέβαλε δὲ τῷ πλούτῳ ὁ δεσπότης· Ποσάκις ἀμαρτήσῃ καὶ ἀφήσω; οὐκ εἶπεν· ἕως ἐξάκις ἢ ἕως ὀκτάκις. εἶτα ἐπήγαγεν Ἔως ἑβδομηκοντάκις ἐπτά. οὐκ εἰς ἄλλον μετέπεσε τῇ αὐξήσει ἀριθμὸν. οὐκ εἶπεν· ἑκατοντάκις ἑκατόν, ἀλλὰ τὸν ἐπτά ἐπολυπλασίασεν. οὔτε ὁ Πέτρος ἄλλον ἠρώτησεν ἀριθμὸν οὔτε ὁ κύριος ἐξέβη τοῦ κανόνος τοῦ ἑβδοματικοῦ. παρετήρησεν ὁ Πέτρος ὅτι κανὼν παραδόσεως ἀρχαῖός ἐστι, τὴν ἑβδομάδα ἔμφασιν ἔχειν τινὸς ἀφέσεως ἀμαρτημάτων, ἀναπαύσεως τελείας, οὗ σημεῖον τὸ σάββατόν ἐστιν, ἡ ἑβδόμη ἀπὸ γενέσεως ἡμέρα. ὁ Πέτρος ἐπτάκις, ὁ κύριος ἑβδομηκοντάκις ἐπτά. Ἀλλὰ καὶ αἱ ἀμαρτίαι τὸ παλαιὸν κατὰ τοῦτον ἐκδικοῦνται τὸν ἀριθμὸν. Οὐχ οὕτως, φησὶν ὁ θεός, πᾶς ὁ ἀποκτείνας Κάϊν ἐπτά ἐκδικούμενα παραλύσει. οὐδὲ ἐκεῖ ὀκτῶ ἀλλὰ ἐπτά. διὰ τί; μικρὸν ἀνάμεινον καὶ εὐρήσεις τὸ μυστήριον. ἡ πρώτη ἀμαρτία ἐπτάκις ἐκδικεῖται, ὁ δεύτερος φόνος τοῦ Λάμεχ ἑβδομηκοντάκις ἐπτά. ὁμοίως οὖν κἀνταῦθα ἄφεις παρὰ Πέτρῳ ἑβδόμη ἀναλογουῖσα τῇ 57a ἐκδικήσει τοῦ Κάϊν καὶ συγχώρησις παρὰ κυρίου ἑβδομηκοντάκις ἐπτά ὡς ἡ κατάκρισις τοῦ Λάμεχ. ὅσον τὸ παράπτωμα, τοσοῦτον καὶ τὸ χάρισμα· ὅπου ὀλίγη ἢ ἀμαρτία, ὀλίγη καὶ ἡ ἄφεις· Ὡς γὰρ ἀφῆ κεν ὀλίγον, ὀλίγον καὶ ἀγαπᾷ· Ὅπου ἐπλεόνασεν ἢ ἀμαρτία, ὑπερεπερίσευσεν ἢ χάρις. Τί οὖν ἐστὶ τὸ μυστήριον; ὀγδόη λέγεται ἡμέρα αἰῶν ὁ τῆς κρίσεως, ἐν ᾧ ὁ ἀμαρτωλὸς ἐπτάκις, ὁ καθ' ὑπερβολὴν ἑβδομηκοντάκις ἐπτά ἐκδικηθήσεται· καὶ ἔμπαλιν ὁ δίκαιος τιμηθήσεται ἐπτάκις, ὁ καθ' ὑπερβολὴν δίκαιος ἑβδομηκοντάκις ἐπτά. ἢ γὰρ τοῦ θεοῦ φιλανθρωπία νῦν μὲν δι' αἰνιγμάτων ἡμῖν παραφαίνει τὰ μέλλοντα, τότε

δὲ ἐπὶ τῆς δευτέρας αὐτοῦ παρουσίας ἐναργῆ καὶ τετρανωμένην παριστᾶ τὴν ἀλήθειαν. δείξει γὰρ τῆνικαῦτα τίς τίνων ἐστὶν ἄξιος. ἑπταπλάσιον ἡμῖν τοίνυν τὴν ἀντίδοσιν χρεωστούμενην τοῖς ἁμαρτωλοῖς συγχωρήσει ὁ κύριος, ἐνταῦθα εἰ διὰ μετανοίας καὶ ἐξομολογήσεως 58a γήσεως ἐξίλεωθει παρ' ἡμῶν. ὥστε εἰδότες τὴν φοβερὰν ἐκείνην ἡμέραν, ἐν ἣ ἑταμίευται τοῖς ἐνταῦθα ἡμαρτηκόσιν ἢ πρὸς ἀξίαν τῶν ἁμαρτημάτων ἀντιμέτρῃσι καὶ ἀντισηκώσιν, προλαβόντες διὰ τῆς μετανοίας ἐν ζωῇ ἀναλύσωμεν τὰ ἁμαρτήματα, ἵν' ἐκεῖ τὸν πολυπλασιασμὸν τῆς ἐπιπόνου καὶ ὀδυνηρᾶς ἀντιδόσεως ἐκφυγεῖν δυνηθῆμεν. Ἐβδόμην τοίνυν ταύτην ἡμέραν λογισώμεθα ἐκείνης τῆς ὀγδόης τῆς συντελείας τοῦ αἰῶνος ἀντίτυπον. Καὶ κατέπαυσεν ὁ θεὸς ἀπὸ τῶν ἔργων αὐτοῦ. οὐκέτι γὰρ ἔργα τοῦ κόσμου ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ, οὐκέτι γάμοι, οὐκέτι συναλλάγματα, ἐμπορίαί, γεωργίαι οὐκέτι, ἀλλὰ πᾶσα ἡ κτίσις ἐπτοημένη καὶ ἔντρομος ἔστηκε καὶ ἰδρῶς ἀπὸ πάντων ἀκατάσχετος καὶ πάντες ὁμοίως ἐναγώνιοι καὶ αὐτοὶ οἱ παρ' ἡμῖν δίκαιοι, τίς ποτε ἄρα περὶ αὐτῶν ἢ ψῆφος ἐξενεχθήσεται. κύριος ἐξ οὐρανῶν καὶ οἱ οὐρανοὶ ῥήγγυνται, δύναμις ἀποκαλύπτεται, 59a πᾶσα ἡ κτίσις ἐν τρόμῳ καὶ συστολῇ. καὶ αὐτοὶ δὲ οἱ ἄγγελοι περὶ δεεῖς τάχα παρίστανται, οὐχ ὅτι περὶ ἁμαρτημάτων οἰκείων δεδίασιν, ἀλλ' ὅτι ἡ ἔνδοξος καὶ μεγαλοδύναμος τοῦ Χριστοῦ ἐπιφάνεια πᾶσιν ὁμοίως τοῖς γεννητοῖς τὸν ἐξ ἑαυτῆς ἐμβάλλει φόβον. οὐκ ἀκούεις τοῦ Ἡσαΐου λέγοντος· Ἐὰν ἀνοίξης τὸν οὐρανόν, τρόμος λήψεται ἀπὸ σοῦ ὄρη· περὶ τῆς ἡμέρας ἐκείνης αἰνιττομένου, ἐν ἣ θάλασσα πέπηγεν, ἐν ἣ ἡ κτίσις σχολάζει, ἡ φύσις νενέκρωται, πᾶσα μέθοδος διὰ λόγων ἀργὴ πρὸς τὴν ἐξ οὐρανῶν τοῦ θεοῦ ἐπιδημίαν; τότε ἀρπάζονται μὲν οἱ δίκαιοι ἐπὶ τὰ ἄνω πρὸς οὐρανόν· ὀχήματα γὰρ αὐτοῖς αἰ νεφέλαι καὶ προπομποὶ τὰ νοερά πνεύματα· <οἱ> ἁμαρτωλοὶ δὲ κάτω πεσοῦνται τῷ βάρει τῶν ἰδίων πλημμελημάτων πεπεδημένοι καὶ αὐτοκατάκριτοι ὑπὸ τῆς πονηρᾶς συνειδήσεως. Ἐκείνην γοῦν τὴν ὀγδόην ἡμέραν αὕτη ἡ ἐβδόμη διασηματίζει· Κατέπαυσε, γὰρ φησιν, ὁ θεὸς ἀπὸ πάντων τῶν ἔργων αὐτοῦ. οὐκέτι τὰ τοῦ βίου τούτου ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ οὐδὲ τὰ παρακολουθοῦντα ἐνταῦθα ταῖς σαρκικαῖς καὶ ἀλόγοις ὀρέξεσιν· ἐκοιμήθησαν ἐπιθυμίαι νεωτερικαί, γάμων μελέται, παιδοποιίας ἐλπίδες, 60a πραγμάτων ἢ κτημάτων φροντίς οὐδεμία. ἐπελάθετο τοῦ βαλαντίου ὁ φιλάργυρος, τοῦ ἀρπάζειν καὶ βιάζεσθαι ὁ πλεονέκτης. ἀπέσβη τοῖς ἐπληρμένοις ὀθενδήποτε τῶν κοσμικῶν τούτων προτερημάτων τὴν διάνοιαν ἢ κενὴ καὶ κατάπτυστος δόξα. οὐκ ἐνοχλεῖ θυμὸς πρὸς ἄμυναν τοῦ λυπήσαντος. πάντα ἐκεῖνα ἐκλέλοιπε τῆνικαῦτα τοῦ λογισμοῦ. ἡ ψυχὴ δὲ πρὸς τῷ φοβοῦντί ἐστὶ, πρὸς τῇ προσδοκίᾳ τῶν ἐπληρημένων δεινῶν. ὄντινα δὴ φόβον θεοῦ εἰ καὶ ἐνταῦθα δυνηθεῖ τις εἰσοικίσαι τῇ ἰδίᾳ ψυχῇ ἀνέκλειπτον, ἢ οὐδὲν ἢ βραχέα τυχὸν ἁμαρτήσεται. Καὶ ἔπλασεν ὁ θεὸς τὸν ἄνθρωπον χοῦν λαβὼν ἀπὸ τῆς γῆς. οὐκ ἐπανάληψιν τοῦτον τὸν περὶ τῆς κατασκευῆς τοῦ ἀνθρώπου λόγον ἠγητέον, εἰ καὶ τισὶ φαίνεται, ἀλλ' ἀκολουθίαν μᾶλλον ἀδιάκοπον τῆς προτέρας περὶ τούτου ἐπιχειρήσεως καὶ συνημμένην οἶονεὶ τῇ προκατάρξει [τὴν] συμπλήρωσιν τῆς διηγήσεως. εἰπὼν γὰρ ὅτι Ἐποίησεν ὁ θεὸς τὸν ἄνθρωπον καὶ τὰ ἐξῆς περὶ τούτου αὐτοῦ, καὶ δηλώσας ὅτι ἐν τῇ ποιήσει τοῦ ἀνθρώπου συνετέλεσεν ὁ θεὸς πάντα τὰ τοῦ κόσμου ἔργα, τῆς αὐτῆς καὶ πάλιν ἔχεται περὶ τοῦ ἀνθρώπου διηγήσεως συνημμένως καὶ ἀμεσολαβήτως ἐπεργαζόμενος οἶονεὶ καὶ λεπτολογῶν τὸν τρόπον τῆς τούτου ποιήσεως. πρῶτον μὲν γὰρ εἶπεν ἀπλῶς· Ἐποίησεν ὁ θεὸς τὸν ἄνθρωπον· νυνὶ δὲ προστίθησι καὶ πῶς ἐποίησε· Χοῦν λαβὼν ἀπὸ τῆς γῆς. ὅταν οὖν ἀκούσης χοῦν, παιδεύου 61a]62a τυγχάνων, σὺ δὲ ἀπὸ τῆς ἀψύχου γῆς καὶ ἀναισθήτου κυρίως καὶ γεγένησαι καὶ ὑπάρχεις. ὥστε οὐχ ὕβρις τὸ λεχθὲν κατὰ σοῦ, ἀλλὰ πλέον τιμῆ. πάλιν ὅταν ἐπιθυμία τις σαρκικὴ κατακρατήσῃ σου τῆς διανοίας καὶ πείθῃ μελετᾶν τὸ τῆς ὀρέξεως ἀποτέλεσμα, ὄρα ταχέως ἐπὶ τὴν γῆν. μνήσθητι ὅτι ὥσπερ ἐκ

ταύτης προήλθες, οὕτω καὶ εἰς ταύτην μετ' οὐ πολὺ ἀναλυθήσῃ, καὶ τὰ νῦν σφύζοντα μέλη καὶ ἡ ἄλογος ἐπιθυμία καὶ ὁ γαργαλισμὸς τῆς σαρκὸς αὔριον οὐκ ἔσται τῶν μελῶν ἀπονεκρωθέντων καὶ τῆς ὀρέξεως ἀποπτώσης. οὕτως ἡ πρὸς τὴν γῆν τὴν μητέρα ἡμῶν διηνεκῆς σύννευσις καὶ ἐπίγνωσις αἰτία καθίσταται ἀποχῆς καὶ ἐλευθερίας πάντων τῶν ἐνοχλούντων ἡμῖν ἐκά στοτε χαλεπῶν καὶ δυσιάτων παθῶν. Χοῦν, εἶπε, λαβὼν ἀπὸ τῆς γῆς. εἰ 63a ἀπ' οὐρανοῦ ἐπλάσθημεν, ὡς μὴ δυνάμενοι αἰεὶ βλέπειν ἐκεῖνον οὐκ ἂν συνεχῶς τῆς οἰκείας ὑπεμνησκόμεθα φύσεως· νῦν δὲ ἐκ τοῦ προχείρου πάρεστιν ἡμῖν καὶ ἀδιάλειπτον τὸ τῆς ἡμετέρας καὶ εὐτελείας καὶ ἀσθενείας ὑπόμνημα ἐξ ὧν πατοῦμεν, ἐξ ὧν ἀπτόμεθα, ἐξ ὧν θεώμεθα, ἐξ ὧν τρεφόμεθα, ἐξ ὧν διηνεκῶς συμφυρόμεθα. τί τῆς γῆς καὶ τοῦ πηλοῦ βδελυκτότερον καὶ ἀποβλητότερον, ὅθεν σὺ ἐκμεμόρφωσαι; τί μείζον αἴτιον τοῦ μετριοφρονεῖν ἡμᾶς καὶ τοῦ μηδενὸς ἀξίους νομίζειν ἑαυτούς; Ὅποταν οὖν ἴδῃς τινὰ μέγα φρονούντα ἐφ' ἑαυτῷ, ἐσθῆτα ἀνθηρὰν περιβεβλημένον, δακτυλίῳ τὴν χεῖρα περιλαμπόμενον, σφενδόνην τὴν τῶν πολυτίμων φέροντα, οἰκέτας ἐφελκόμενον περισσοῦς, κόμην περιβεβλημένον μεγάλην καὶ ἀνειμένην καὶ ταύτην ξανθὴν τε καὶ ἐλικτὴν καὶ σοβοῦντα κατεπιτηδεύμασιν, μανιάκας χρυσοῦς περιφέροντα, ἐπὶ χρυσῆς καθέδρας ἐνιδρυόμενον, σεμνοπροσωποῦντα, σεμνολογούμενον, ὑψηλοφρονούντα, 64a σοβαρευόμενον ἐπὶ τῷ πλήθει τῶν προπομπῶν, τῶν ἀκολούθων, τῶν κολάκων οὓς ἐπισύρεται, τῶν περὶ τὰς πολυτελεῖς τραπέζας παρασίτων, ἐπὶ ταῖς εὐφημίαις καὶ τοῖς ἀσπασμοῖς, οὓς πάντες αὐτῷ προσάγουσι περὶ τὴν ἀγοράν, οἱ μὲν ἐξανιστάμενοι τῶν βάθρων οἱ δὲ προὔπαντῶντες, οἱ δὲ προπομπεύοντες, ἄλλος ἄλλο τι τῶν εἰς τιμὴν καὶ δόξαν ἐκείνου ἐπιδεικνύμενοι· ὅταν ἴδῃς τοὺς ἄρχοντας τούτους τοὺς ὑπὸ κήρυκι προαγομένους ὑψηλῇ τῇ φωνῇ τὸν δεῖνα μὲν σοβοῦντας τὸν δεῖνα δὲ ξέοντας, ἄλλον δημεύοντας κάκεινον θανάτῳ παραδιδόντας, μὴ μεγάλα ἠγήσῃ τὰ ὀρώμενα, μὴ καταπέσῃς τὴν διάνοιαν μηδὲ ξενίσῃ σε ἡ φαντασία. ἐνθυμήθητι ὅτι Ἐπλασεν ὁ θεὸς τὸν ἄνθρωπον χοῦν λαβὼν ἀπὸ τῆς γῆς. κἂν μὲν ἄλλο τί ἐστὶ τὸ ὀρώμενον παρὰ τὸν ἄνθρωπον, φοβήθητι καὶ θαύμασον τὰ πραττόμενα, εἰ δὲ χοῦς ἀπὸ τῆς γῆς ὁ ταῦτα ἐπιδεικνύμενος, καταφρόνησον. Καὶ ἔπλασεν ὁ θεὸς τὸν ἄνθρωπον. ἡ μὲν φωνὴ τοῦ Ἐπλασε τεχνικὴν τινα ὑποφαίνει εὐθὺς ἐνέργειαν τοῦ θεοῦ περὶ τὸν ἄνθρωπον. 65a ἄρα δὲ οὕτω καὶ αὐτὸς τὴν ἡμετέραν ἐτεχνήσατο πλάσιν ὡς οἱ τὰ πῆλινα πλάσσαντες ἢ τὰ γύψινα διασκευάζοντες ἢ τοὺς ἀνδριάντας χαλκεύοντες ἢ ἄλλο τι τῶν τεχνητῶν ἀποτελοῦντες, οἷς ἄχρι τῆς ἐπιφανείας τὰ τῆς μιμήσεως περιίσταται, ὡσπερ ὀρώμεν πολλάκις ἄνδρα μὲν πεπλασμένον καὶ ἦθος ἕξω ἐμφαίνοντα ἢ θυμοῦ τυχὸν καὶ ἀνδρείας ἢ φόβου καὶ δειλίας, γυναῖκα δὲ πάλιν ἢ ἐρωτιῶσαν ἢ αἰδουμένην, ἢ ἄλλο τι παρεπόμενον τῇ ταύτης φύσει πάθος ὁ πλάστης γνωρίζων ἐξεργάσατο; θεοῦ δὲ πλάσις οὐ τοιαύτη, ἀλλ' αὐτὰ ἐκεῖνα τὰ πρωτότυπα ἦθη τοῦ ἀνθρώπου ἢ δημιουργικὴ ἐνέργεια ἐπὶ τὸ βάθος χωρήσασα ἔνδον ἕκαστα διωργάνωσε πολλῶν καὶ παντοδαπῶν καὶ διαφόρων παθῶν καὶ γνωμῶν εἰς ταῦτὸν μίξιν καὶ σύγκρασιν ἐν ἀκαρεῖ ἐκτελέσασα. εἴθε μοι τοσοῦτον σχολῆς, ὥστε κατὰ λεπτὸν καὶ ἠκριβολογημένως ὑποδείξαι σοὶ τὴν τοῦ ἀνθρώπου κατασκευὴν. ἔμαθες γὰρ ἂν ἀπὸ σεαυτοῦ τὴν περὶ σὲ σοφίαν τοῦ θεοῦ καὶ οἰκονομίαν.

Τῷ ὄντι γὰρ μικρὸς διάκοσμος ἐστὶν ὁ ἄνθρωπος καὶ ὀρθῶς ἐστοχάσαντο οἱ τούτῳ τῷ ὀνόματι αὐτὸν ἀποσεμνύναντες. πόσαι γοῦν καὶ παρὰ πόσων ἐκ παλαιοῦ περὶ τὸ θαυμαστὸν τοῦτο πλάσμα πραγματεῖαι 66a κατηναλώθησαν. αἱ φυσιολογίαι τῶν ἰατρῶν, τῶν γυμναστῶν αἱ παρατηρήσεις, ἡ περὶ ἀναλογίας, ἡ περὶ τῆς τῶν μελῶν πρὸς ἄλληλα συμμετρίας, ἡ περὶ πλήθους πολυσαρκίας· ταῦτα πάντα περὶ τὴν τοῦ ἀνθρώπου διάπλασιν συνεισέρχεται. καὶ πόθεν ἐμοὶ λόγος τοσοῦτος, ὥστε δυνηθῆναι εἰπεῖν μετὰ ἀκριβείας, ὅσα ἐν μιᾷ φωνῇ τοῦ Ἐπλασε περιέχεται; τὰ

μέντοι πρόχειρα, κἄν ἐγὼ μὴ λέγω, σὺ οἶδας. Ἔπλασε γάρ σε ὁ θεός, ὡς ὄρας, ὄρθιον καὶ ταύτην σοι τὴν διάπλασιν ἐξαίρετον δέδωκε παρὰ τὰ λοιπὰ πάντα ζῶα. διὰ τί; ἐπειδὴ ἐξαίρετόν σοι καὶ τὴν ὀφειλομένην καὶ ἀναγκαίαν ἐνέργειαν προσεπιδοῦναι ἔμελλε. τὰ μὲν ἄλογα πάντα ζῶα βοσκήματα μόνον ἐστὶ καὶ πρὸς ὃ πέφυκε, πρὸς τοῦτο ἔχει καὶ τὴν κατασκευὴν. ὁποῖόν ἐστι καὶ τὸ πρόβα τον· ἐπειδὴ γὰρ ἐγενήθη νέμεσθαι, κάτω ἔχει συννεύουσας καὶ τὴν κεφαλὴν, ὥστε τῆ γαστρὶ ἐνορᾶν καὶ τοῖς ὑπὸ γαστέρα· τέλος γὰρ αὐτοῖς εὐεξίας πλήρωσις γαστρὸς καὶ ἀπόλαυσις ἡδονῆς. ἀνθρώπῳ δὲ 67a ἡ κεφαλὴ ἐπὶ τὰ ἄνω ἐξ αὐτῆς τῆς πλάσεως ἀναδεδράμηκε καὶ ὑψηλότερα τῶν ἄλλων ἀπάντων τοῦ σώματος μερῶν καθέστηκεν, ἵνα τὴν ἄνω βλέπη συγγένειαν. μὴ τοίνυν μεταποίει σεαυτὸν εἰς τὸ παρὰ φύσιν μηδὲ τὰ γῆϊνα κύψας περισκόπει, ἀλλὰ τὰ οὐράνια διη νεκῶς κατόπτει καὶ ἐνοπτρίζου, ἔνθα σου καὶ τὸ πολίτευμα προεὐ τρέπεται. οὕτω σοι καὶ τὸ σῶμα διαπέπλασται καὶ τὸ διάπλασμα διδασκάλιον ἐστὶ τοῦ τέλους πρὸς ὃ γέγονας. οὐ γὰρ ἵνα ἐπὶ γῆς σύρηταί σου ἡ ζωὴ ὡς τῶν ἐρπετῶν, κατεσκευάσθης ὄρθιος, ἀλλ' ἵνα οὐρανὸν βλέπης καὶ τὸν ἐν τούτῳ θεόν, οὐδὲ ἵνα τὴν κτηνώδη καὶ γῆϊνον μεταδιώκης ἀπόλαυσιν, ἀλλ' ἵνα τὴν οὐράνιον ἐν τῇ δεδομένη σοι διανοίᾳ ἐπιτελῆς πολιτείαν. διὰ τοῦτο· Τοῦ σοφοῦ οἱ ὀφθαλμοὶ ἐν τῇ κεφαλῇ αὐτοῦ, ὁ σοφὸς φησὶν Ἐκκλησιαστής. τίνας δὲ ἔνεκεν οὐ περὶ τὰ κάτω τοῦ σώματος οἱ ὀφθαλμοὶ ἀλλ' ἐν τῇ κεφαλῇ; ἵνα τὰ ἐν ὕψει περισκοπῶσιν. ὁ δὲ τὰ ὑψηλὰ μὴ βλέπων ἀλλ' εἰς τὰ γῆϊνα ἐπικύπτων κατήγαγεν εἰς ἐρπετοῦ φύσιν τοὺς ὀφθαλμοὺς ἐπὶ τῆς γῆς ὡς ἐκεῖνα συρόμενος. 68a

Ἡ μὲν οὖν κεφαλὴ τοῦ ὄλου σώματος ὑπερανέχουσα τοῖς ὤμοις ἐπίκειται, οὐκ ἐνδεδυκυῖα τούτοις, ἵνα μὴ κρύπτηται, ἀλλ' ἐρείσματι ἀξιολόγῳ καὶ οἶον ἐπιβάθρα τινὶ τῷ τοῦ αὐχένος ἀνεστηκῶτι ἔπανα παυομένη. ἐν ταύτῃ δὲ τῶν ὀφθαλμῶν ἐμπεπήγασιν δίδυμοι βολαί. οὐκ ἤρκει γὰρ ὁ εἷς, ἀλλὰ δύο ἐγενέσθην ἀλλήλοις βοηθῶ, ἵνα ἡ τοῦ ἐνὸς κατὰ τύχην διάλυσις τὴν τοῦ ἀβλαβοῦς ἐτέρου παραμυθίαν ἔχη. καὶ ἄλλως δὲ ἀπὸ ἐνὸς τόπου προερχόμενον τὸ ὁρατικὸν ἀσθενέστερον πάντως, ἐκ δὲ δύο πηγῶν συμβαλλόμενος ὁ ὀγκὸς εὐτονώτερος γίνεται. προϊούσα γὰρ ἑκατέρωθεν τῆς ῥίνος ἡ ὄψις ὁμοῦ μὲν προσαναπαύεται τῷ μέσῳ τούτου διατειχίσματι, ὁμοῦ δὲ προκύπτουσα ἐπὶ τὸ ἔμπροσθεν ἐνοῦται ἢ μία τῇ ἐτέρᾳ, οἶον ἐκ δύο τινῶν ὀχετῶν ἀφ' ἑκατέρας ὄψεως ὡσπερ πηγῆς ἐξιόντων καὶ μετὰ βραχὺ μίγνυ μένων εἷς ἀποτελούμενος ποταμὸς ὁπότε δὴ καὶ ἰσχυρότερος γίνεται εἴτουν ἐνεργέστερος. καὶ τούτου ἀπόδειξις οἱ γέροντες τῶν ἀνθρώπων, οἱ τὰ μὲν ἐγγὺς πάνυ ἤκιστα βλέπουσι, τὰ δὲ πορρώτερον ἀποδιῶσταμένα τῶν ὀφθαλμῶν ἐναργέστερον καθορῶσιν, ἐπειδὴ διηρη μένως μὲν τοῦ ὁρατικοῦ προϊόντος ἐξ ἀρχῆς ἀσθενῆς ἢ ἑκατέρου ὄψις, 69a μετὰ δὲ τὴν συμβολὴν ἀμφοτέρων καὶ ἔνωσιν οἶον ἐπὶ πλημμύρας τινὸς πολυπλασιαζομένη εὐτονωτέρα γίνεται καὶ δραστικωτέρα περὶ τὴν τῶν ὀρατῶν ἀνάληψιν. Φυλακαὶ δὲ περὶ τὸν ὀφθαλμὸν οὐκ ὀλίγαι. χιτῶν ἔνδοθεν, καὶ οὐκ ἀρκεῖ οὗτος. οὐ γὰρ ἐνεδέχεται παχὺς κατασκευασθῆναι· ἢ γὰρ ἂν ἐμπόδιμα καθεισθῆκε τῆς ὄψεως. ἔδει δὲ διαφανὲς εἶναι καὶ ἐλαφρὸν τὸ προκάλυμμα. οὐκοῦν εἷς μὲν διαυγῆς εἷς δὲ ἀραιός, ὁ μὲν κρυσταλλοειδῆς ὁ δὲ κερατοειδῆς, ὁ προκεκαλυμμένος στερεώτερος, ὁ ἔνδοθεν ἀραιότερος, ἵνα μὴ κωλύῃ τὴν παράδοσιν, ὁ τρίτος πάλιν κρυσταλλοειδῆς, ἵνα ἐν αὐτῷ τὴν ἔμφασιν καὶ τὴν διαύγειαν ἑκατέρα ἔχη. προβολὴ τὸ βλέφαρον· 70a τοῦτο γὰρ προκάλυμμα τοῦ ὀφθαλμοῦ καὶ σκέπασμα καὶ οἶον οἰκητήριόν ἐστιν. ἡδύνατο μὲν γὰρ σκέπειν καὶ ἡ χεὶρ, ἀλλ' ἔως ἐκεῖνη ἀνήρχετο, ἔφθανε πολλάκις ἀμαυρωθῆναι ὁ ὀφθαλμὸς. νῦν δὲ ἐκεῖθεν παράκειται ἡ προφυλακὴ ὁμοῦ τε γὰρ ἦσθετο τῆς βλάβης καὶ προεβάλετο τὸ προκάλυμμα. διὰ γὰρ τοῦτο καὶ ἡ κόρη τοῦ ὀφθαλμοῦ ἀνεπιχείρητος ὡς τὰ πολλὰ ταῖς ἔξωθεν ἐπερχομέναις βλάβαις ἅτε ὑπὸ παραπετάσματι καθεζομένη τῷ βλεφάρῳ καὶ μόνῃ σχεδὸν τῶν ἐν ἡμῖν πάντων μελῶν διατηρουμένη ἀνέπαφος. προβέβληνται

δὲ τοῖς βλεφάροις καὶ ἀκίδες τριχῶν. διὰ τί; ἵνα ἀκριβεστέρα γένηται ἡ τούτων περιπλοκὴ τοῦ ἄνω πρὸς τὸ κάτω διὰ τῶν τοιούτων προσαρμοζομένου τριχῶν. οἷον γὰρ σύνδεσμοι καθεστᾶσιν αἱ τρίχες ἀλλήλαις περιπλεκόμεναι· εἶτα καὶ τὰ λεπτὰ τῶν ζῶων πόρρωθεν ἀπείργουσι καὶ τὰ χνοώδη οὐκ ἔωσι πλησιάσαι τῇ κόρῃ εὐπαθεῖ οὔσῃ καὶ τῷ παρατυχόντι ἀμαυροῦσθαι δυναμένη. ἕτερα δὲ πάλιν ἐστὶ τις φυλακὴ ἄνωθεν ἐπικειμένη ἑκατέρῳ τῶν ὀφθαλμῶν διὰ τῶν τριχῶν, ὁμοῦ μὲν τῇ περιγραφῇ εὐπρέπειαν χαριζομένη, ὁμοῦ δὲ καὶ τὴν ἀσφάλειαν παρεχομένη, 71a ἣτις ἐστὶν ἡ ὄφρυς ἄνωθεν προβεβλημένη, ἵνα κατευθύνῃ τὸ ὄρατικόν. καὶ τούτου ἀπόδειξις· ὅταν βουληθῆς πόρρωθεν τι κατασκοπεῦσαι καὶ κοιλάνας τὴν χεῖρα ὑπερτείνης τῶν ὀφρύων, εἰς τί γὰρ τοῦτο ποιεῖς; ἵνα τὸ ἐπὶ τὸ ἄνω διαφορούμενον τῆς ὄψεως μὴ εἰκῆ σκεδαννύηται τῷ πλάτει τοῦ ἀέρος ἐγκαταχεόμενον, ἀλλ' ἔκ τε τῆς κάτωθεν ἀνοχῆς τῆς χειρὸς ἔκ τε τῆς ἄνωθεν προβολῆς τῶν ὀφρύων κατευθυνόμενον καὶ πρὸς τὸ ἔμπροσθεν συνωθούμενον ἀκριβεστέραν σχοίῃ τοῦ ὄρατοῦ τὴν μετάληψιν. διὰ τοῦτο ὀφρύες ὁμοῦ μὲν τὸ ὀπτικόν τῶν ὀφθαλμῶν κατευθύνουσαι, ὁμοῦ δὲ καὶ τὸν ἄνωθεν καταρρέοντα ἰδρῶτα ἐπέχουσαι καὶ οὐκ ἔωσαι καταχεῖσθαι τῶν αἰσθητηρίων καὶ ἐμποδίζειν ταῖς ὄψεσιν οἷόν τι διατείχισμα ἱκανὸν πρὸς τὴν τῆς ἔξωθεν ἐπιούσης βλάβης ἀποτροπὴν. ποῖος ἀμπελοργὸς οὕτω δύναται ἀσφαλῶς τὴν οἰκείαν ἄμπελον περικλεῖσαι καὶ θριγκὸν αὐτῇ τοιοῦτον περιβαλεῖν ὡς ἀνεπίβητον πάντῃ καθεστάναι τὸν χῶρον ταῖς παρακειμέναις χαράδραις, ὡς ὁ θεὸς ἐξεργάσατο 72a τὴν τῶν ὀφρύων περιβολὴν εἰς τὴν τῶν ὀφθαλμῶν φυλακὴν μνηοειδῶς αὐτὰς ἐν ἡμῖν περιγράψας ἀπὸ μιᾶς συμβολῆς τῆς κατὰ τὴν ρίνα ἐφ' ἑκάτερα τὰ μέρη διατεινομένας, ἵνα ὁ ἰδρῶς τῆδε κάκεισε περιρρέων μηδεμίαν ἀσχολίαν παρέχῃ τῷ πονοῦντι ἀνθρώπῳ περὶ τὸ προκείμενον ἔργον καὶ τῇ τούτου χειρὶ ἀνιούσῃ συνεχῶς ἐπὶ τοὺς ὀφθαλμοὺς καὶ τὰς καταφερομένας νοτίδας ἀπομασσομένη, ἀλλ' ὁμοῦ μὲν διαρρέοι ὁ ἰδρῶς αὐτομάτως ἐπὶ τὰ ἑκατέρωθεν πλάγια μεταφερόμενος διὰ τῶν ἰδίων ὀχετῶν ἄνωθεν τῶν ὀφρύων, ὁμοῦ δὲ οἱ ὀφθαλμοὶ ἀνενοχλήτως τὴν ἰδίαν ἐπιτελοῖεν ἐνέργειαν.

Εἰ μὲν οὖν κατὰ μέρος καὶ περὶ τῶν λοιπῶν μελῶν τοῦ σώματος βουληθεῖμεν λεπτολογῆσασθαι καὶ τὴν ἐφ' ἑκάστῳ σοφίαν τοῦ θεοῦ διατρανῶσαι καὶ ἐξυμνῆσαι, ἐπιλείψει πάντως ἡμᾶς ἡ ἡμέρα. ὑμεῖς δὲ καὶ ἐξ ἑνὸς μόνου μορίου κατενοήσατε πάντως τὸ τῆς θείας προνοίας περὶ τὸν ἄνθρωπον καὶ τεχνικῆς οἰκονομίας ἀπειροδύναμον. ἡμᾶς δ' ἐπειγομένους ἐπὶ τινα ὁδὸν ἀναγκαίαν μετ' εὐχῶν προπέμψατε, ἵνα ἐν τάχει ἀποσωθέντες καὶ τῶν λειπομένων ἀποδώσομεν τὸ χρέος χάριτι τοῦ πάντα οἰκονομήσαντος περὶ ἡμᾶς κυρίου τοῦ κτίσαντος ἡμᾶς τῇ αὐτοῦ χάριτι· ὅτι αὐτῷ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. ἀμήν.